

VIII

Neuspeh ćelijskog sistema

U devetnaestom veku, ćelijski sistem (izdržavanje kazne zatvora u samici) počeo je da se primenjuje širom Evrope. Da bi se razumela istorija toga sistema, valja prvo proučiti njegovu primenu u Sjedinjenim Državama, gde su posebni uslovi na tržištu radne snage predstavljali jedan od uzroka relativno nagle promene u kaznenoj politici.

1. Ćelijski sistem u Sjedinjenim Državama

Zatvorski uslovi u Sjedinjenim Državama s početka devetnaestog veka bili su sasvim slični onima koje je krajem osamnaestog opisao Howard u Engleskoj. Odlučujuću ulogu su igrali finansijski obziri,¹ pa otuda ne iznenađuje što je sistem koji je obećavao da ukine finansijske zloupotrebe naišao na oduševljen prijem. Prvi takav sistem, uveden, uz pomoć kveкера, 1790. u Filadelfiji, bio je po svojim glavnim idejama blizak Mabilionovim predlozima. Njegova bitna odlika bilo je izdržavanje kazne u samici. Zatvorenici su izolovani u samice, iz kojih nisu izlazili sve dok im kazna ne istekne, odnosno dok ne umru ili ne polude.²

Kvekeri su verovali da je religija jedini i dovoljan osnov svakog vaspitanja, pa su očekivali da će boravak u samici vratiti grešnika Bogu. Zatvorenici su ostavljani samima sebi u tolikoj meri da im se nije dopuštao ni rad, iz bojazni da bi ih on mogao omesti u samokontemplaciji.³ Jedino dopušteno zanimanje bilo je čitanje Biblije. Smatralo se da je dodir s pobožnim licima od pomoći u procesu popravljivanja, pa su takva lica podsticana da posećuju zatvorenike i pokušaju da utiču na njih. Takođe se tvrdilo da zatvorenici ovako ne pretpostavljaju opasnost da ih u zatvoru iskvaru nepopravljivi kriminalci. Okupljanje

zatvorenika u gomilu ne uništava prvobitni motiv da se pribegne kriminalu nego ga, naprotiv, osnažuje. Dalje, takav sistem je pravedan, jer se pravo lišenje slobode može postići samo putem usamljenja u ćeliji.⁴ Zastupnici ovoga sistema nisu ni jednog trenutka posumnjali da bi takav režim za posledicu mogao da ima išta drugo osim samoispitivanja, samospoznaje i promene karaktera. Dodatan motiv za podršku sistemu bilo je uverenje da zatvorenički rad nikada ne može biti rentabilan.⁵ Izveštaj Odbora inspektora iz 1837. o novom zatvorskom sistemu, ustanovljenom u Nju Džersiju 1836, zaključuje da je od svih poznatih sistema samo pensilvanijski civilizovan.⁶

Međutim, uprkos oduševljenju svojih pristalica, ovaj sistem čelijskog izdržavanja kazne je skoro svuda ubrzo napušten i zamenjen takozvanim oburnskim.⁷ Da bi se razumeo ovakav tok događaja, valja imati na umu ne samo psihološke aspekte nego i stanje američkog tržišta radne snage na severu. Početkom devetnaestog veka, po tražnja za radnom snagom u Sjedinjenim Državama bila je veća nego u bilo kom trenutku merkantilističkog perioda u Evropi. Zahvaljujući novim propisima, uvoz robova je postao mnogo teži. Postojanje slobodne zemlje i nagli industrijski razvoj stvorili su na tržištu radne snage vakum koji imigracija nije mogla da popuni. Svako je mogao da nađe posla, a nadnice su bile dovoljne bar za podmirenje najneophodnijih potreba. Neizbežan zaključak, do koga su dolazili posetioци iz Evrope, bio je da američki društveni uslovi deluju veoma povoljno u poređenju sa stanjem u njihovim matičnim zemljama.⁸ Beaumont i Tocqueville su govorili da u Francuskoj, zemlji mnogo bogatijoj od Sjedinjenih Država, ima mnogo više siromaštva i prosjaka, i to zbog nejednake raspodele bogatstva. Dok je u Francuskoj jedan siromah dolazio na svakih 16 stanovnika, u državi Njujork se nalazio po jedan na 107, uključujući strance, odnosno jedan na 126, ako se izuzmu stranci.⁹ Kolika je bila nestašica radne snage vidi se i po pažnji koja je obraćana nahoćadi i siročadi. U tom pogledu je važno ono što Adam Smith kaže za retko naseljenu zemlju koju kolonizuje civilizovana država: „Za vreme nežnih godina detinjstva decu dobro hrane i brinu se za njih kao što treba, a kad odrastu, vrednost njihova rada jako preplaćuje njihovo izdržavanje“.¹⁰

Nestašica radnika je bila jedan od uzroka „visokog stepena reda i poretka među naseljenicima“.¹¹ Javni tužilac države Merilend je pisao 1832. godine: „Ne treba kriti da je jedan važan razlog što su krivična dela tako malobrojna, potpuna zaposlenost koju zemlja nudi svima koji od rada ne beže, pri čemu je prosečna nadnica zdravog radnika dovoljna da izdržava i njega i porodicu. Ovo ne smete gubiti iz vida kada američke ustanove poredite sa onima u Evropi“.¹² Recidivizam je

bio relativno redak. Otpušteni osuđenici su lako mogli da se zaposle, a radni uslovi (naročito visoke nadnice) podsticali su dobro ponašanje. Beaumont i Tocqueville su ovo stanje upoređivali sa Francuskom, gde su čak i oni osuđenici koji hoće da okrenu nov list često iz nužde morali da se vrate kriminalu.¹³

Jedan pronicljivi nemački posmatrač, pišući anonimno 1802. godine, jasno formuliše ovu razliku:

Kada u Filadelfiji, gde se sa zatvorenicima postupa prema Howardovim načelima — a takav postupak bi trebalo da bude uzor za druge države — bivši zatvorenici ne bi mogli da dobiju pune nadnice za svoj rad, kada im one države u kojima vlada posebno poletan duh, poduprt plemenitim i patriotskim težnjama kveкера, ne bi obezbeđivale zaposlenje u velikom broju, i kada nadnice za rad i druge usluge ne bi bile tako privlačne i tako vredne truda; kada bi, uostalom, bilo više ljudi nego što ih ima ovde, gde brojnost stanovništva čini da vrednost pojedinog čoveka gravitira prema nuli, naišli bismo na isto ono propadanje kaznenog sistema kakvo srećemo u evropskim zatvorima.¹⁴

Kada se imaju u vidu sve ove okolnosti, lako je razumeti što se većini službenika, nadležnih za krivično pravosuđe, činilo apsurdnim da se zatvorenici drže po samicama i da se tako njihova radna snaga ne iskoristi. Evropski merkantilisti su na sličan način osuđivali gubitak radne snage usled pogubljenja kriminalaca. Kada je 1829. godine svim zatvorenicima u pensilvanijskim državnim zatvorima dodeljen redovan posao, to se pokazalo kao veoma nerentabilno. Taj postupak, da se zatvorenicima daje samo onaj rad koji može da se obavlja u ćeliji, možda je imao popravnog dejstva, ali nikako nije mogao biti unosan.

Guverner države Nju Džersi, gde je 1836. godine uveden pensilvanijski sistem, zaključio je u svom godišnjem izveštaju za 1857. da državni zatvor nije doneo nikakav prihod, da počinje da biva težak teret za državu i da je postojeći sistem discipline nečovečan, tako da ne može da postigne svoje pretpostavljene ciljeve. Pored toga što je skuplji od starog sistema radnih domova, ovaj sistem ne vodi popravljanju osuđenika. Prema guvernerovom mišljenju, dakle, taj sistem valja menjati.¹⁵ Industrijska revolucija je uvećala postojeće teškoće. Podsetim se da je jedan od razloga za propast starog sistema zatvoreničkog rada krajem osamnaestog veka bila činjenica da manufakturni sistem nije mogao da konkuriše novim fabrikama. Sada, kada je u zatvorske radionice trebalo uvesti mašine ako se htelo da se ma i s

najmanjim izgledima konkuriše slobodnim preduzećima, čelijski zatvori bi imali da obavljaju industrijsku proizvodnju pod ogromnim otežicama.

Skoro svi zatvori su prešli na oburnski sistem, koji je praktično postao sinonim za američku kaznenu administraciju.¹⁶ Ovaj sistem, koji kombinuje noćni boravak u samici i zajednički rad u radionicama danju, dopuštao je da se zatvorenici organizuju za postizanje maksimalne industrijske efikasnosti. Zahvaljujući postepenom širenju mašina, on je imao ogromne prednosti nad svakim čelijskim sistemom.¹⁷ Zatvori su se ponovo pretvorili u zaposlene fabrike i počeli da proizvode robu na bazi profita. Kvekerska teorija o usamljenju je ipak zadržala određen uticaj, utoliko što je uvedeno obavezno ćutanje, kako bi se sprečio međusoban loš uticaj jednih zatvorenika na druge i kako bi se zatvorenici podstakli na moralna razmišljanja.¹⁸ Teoretičari su naglašavali popravnu vrednost teškog rada i druge prednosti kolektivnog rada nasuprot izolovanom radu u samici. U stvari, zatvorenici nisu terani da razmišljaju isključivo o sopstvenoj ništavnosti nego su im omogućivane i male razonode, za koje se smatralo da su neophodne radi očuvanja duševnog zdravlja. Ukratko, možemo da prihvatimo Jagemannov zaključak da je izraz „kazneni rad“ u Americi izgubio svoje pravo značenje, s obzirom da tamo nikada nije bilo isključivo kaznenog rada, kakav je pogonski točak.¹⁹

Kapitalisti su se navikli da po želji sklapaju ugovore o iskorišćavanju osuđeničkog rada kakav im je bio potreban. U početku su, zahvaljujući sistemu zakupa, mogli da u potpunosti upravljaju zatvorenicima tokom radnog vremena, ali je ubrzo stupio na snagu sistem „plaćanja po komadu“, koji je nadzor ostavio u rukama zatvorskih vlasti. Građanski rat je stvorio nezapamćenu potražnju za jeftinom odećom i grubom obućom, kojoj je udovoljeno velikim povećanjem u korišćenju zatvoreničkog rada.²⁰ Počelo se sa razdvajanjem zatvorenika osuđenih na kratke od onih osuđenih na duge kazne lišenja slobode. Izvesno je da je među razlozima za izgradnju posebnih zatvora, namenjenih ovim drugima, bila činjenica da se njihov rad mogao iskorišćavati mnogo rentabilnije nego rad osuđenika na kratke kazne. Beaumont i Tocqueville daju statistike koje pokazuju da se novi zatvorski režim mogao uvesti uz mala ulaganja, da je u stanju da sam sebe izdržava i da, od 1830. godine, čak predstavlja izvor prihoda za državnu blagajnu, i to ovako: zatvor Oburn, 25 dolara u 1830. a 1.800 u 1831. godini; zatvor Vedersfield, 1.000 u 1828, preko 3.200 u 1829, a skoro 8.000 u 1831; zatvor Baltimor, 11.500 u 1828 a skoro 20.000 u 1829.²¹

Evropljani su smatrali da je oburnski sistem preterano blag, naročito zato što su zatvorenici podsticani na rad povlasticama i nagradama, a ne primenom disciplinskih mera.²² On je omogućio da se dobro ponašanje meri kvantitativnim pokazateljima, tj. količinom obavljenog rada. Praksa pomilovanja je povezana s ovakvim pristupom. Prema jednom njujorškom zakonu iz 1827, koji je počeo da se primenjuje u oburnskom zatvoru, svi zatvorenici osuđeni na pet ili više godina mogli su da dobrim ponašanjem zasluže skraćenje kazne za jednu četvrtinu. Takvi zakoni su bili od velike pomoći zatvorskim vlastima. Nada u skraćenje kazne doprinosila je učvršćivanju discipline i služila kao zamena za nadnice u novcu.²³

Ograničavanje zatvoreničkog rada u poslednjim decenijama devetnaestog veka bilo je velikim delom posledica otpora slobodnih radnika. Taj je otpor uvek bio snažan, ali je dobio nov intenzitet zahvaljujući postepenom nestajanju zapadne granice. Gdegod su organizacije radničke klase bile dovoljno jake da vrše uticaj na državnu politiku, uspevale su da izdejstvuju potpuno ukidanje svih oblika zatvoreničkog rada (na primer, u Pensilvaniji 1897), što je zatvorenici nanelo velike muke, ili bar znatna ograničenja, kao što su rad bez modernih mašina, kovencionalne umesto modernih vrsta zatvorske industrije, ili rad za potrebe države umesto za slobodno tržište.²⁴

2. Čelijski sistem u Evropi

Kao što smo videli, Amerikanci su veoma malo eksperimentisali sa čelijskim sistemom. On je uveden na nekoliko mesta, pa brzo napušten, jer je bilo mnogo rentabilnije da se zatvori pretvore u fabrike. Ciljevi krivičnog pravosuđa su zadovoljavani time što su prestupnici lišavani slobode i naterivani da rade bez odgovarajuće naknade, tako da je, kako primećuju Glueckovi, izgledalo da je „glavna svrha zatvora da proizvodi robu a ne da popravlja ljude“.²⁵ Zatvorske vlasti se nisu zanimale za sudbinu zatvorenika po izlasku na slobodu. U izveštaju jedne kraljevske komisije iz 1863. se kaže da ljudi koji nose žig boravka u zatvoru imaju skoro nesavladiv hendikep u žestokoj konkurenciji za zaposlenje. Iako su neki poslodavci bili voljni da, milosrđa radi, zaposle bivše osuđenike, ovi su morali da kriju svoju prošlost od drugih radnika, koji bi odbili da rade sa njima kada bi saznali istinu. Stavovi slobodnih radnika o ovoj stvari su takvi, smatrala je komisija, da ih nije moguće a ni poželjno menjati.²⁶

Evropskom društvu, s njegovom rezervnom industrijskom armijom, bila je potrebna kazna koja će uterivati strah u kosti čak i

najvećim bednicima. Beaumont i Tocqueville pišu da „svuda gde jedna polovina zajednice surovo podjarmljuje drugu, moramo očekivati da u zakonima podjarmljivača nađemo oružje, spremno da udari po prirodnom osećanju humanosti koje se buni“.²⁷ Dakle, ideja zastrašivanja je igrala važnu ulogu prilikom uvođenja čelijskog sistema u Evropi. Smatralo se da osećanje potpune zavisnosti i bespomoćnosti, koje izaziva boravak u samici, predstavlja najveću patnju koja se čoveku može naneti.²⁸

Ali, ideja o mogućem zastrašujućem dejstvu je bila samo jedan od razloga za uvođenje čelijskog sistema. Neke druge smo već spominjali: stalni porast broja zatvorenika i nemogućnost da se osuđenička radna snaga rentabilno uposli. Nekolicina strasnih reformatora, kakvi su bili Stephen Grellet, Elisabeth Fry, Bedford, oba Guerneysa, Allen Buxton, Theodor Fliedner i Mathilde Wrede,²⁹ protestvovali su protiv pogoršanja zatvorskih uslova, do koga je došlo zbog prenatrpanosti i nepostojanja proizvodnog rada. Njihove dobronamerne i neizbežne osude starih metoda dovele su do jednog broja eksperimenata na živim ljudima, koji su otklonili neka postojeća zla, ali su doveli i do nekih novih metoda, u poređenju s kojima je nekadašnje varvarsko postupanje izgledalo skoro kao čin milosrđa. Reformatori su smatrali da strog čelijski sistem odgovara njihovim željama, iako nikada ne bi pristali na povratak srednjovekovnim načinima kažnjavanja. Oni nisu hteli da zatvorenici budu podvrgnuti torturi; želeli su da se zatvorenici poprave. Iako nisu sasvim odbacili ideju o zatvoru kao sredstvu zastrašivanja, savest im nikada ne bi dopustila da prihvate povratak na telesne kazne.

Lieberove entuzijastične primedbe dobro pokazuju kakve su se sve velike stvari očekivale od čelijskog sistema sredinom devetnaestog veka:

Ovde se bavimo pitanjem za koje su zainteresovani milioni i milioni ljudi, pojedinačno i kolektivno, telom i duhom, pa čak i kada bi sav svet imao kaznionice po filadelfijskom sistemu a postojao samo jedan zatvor ustrojen po nekom drugom i kada bi neko nagovarao ljude da taj zatvor ne menjaju, bilo bi vredno truda da se odgovori na njegove argumente i da se ti ljudi privole da promene svoj zatvor čim to okolnosti dopuste: jer, ovde se radi o živim ljudima; o ljudima koji pate; o manje ili više krivim ljudima, od kojih neki možda još mogu da se spasu; o pokolenjima još nerođenih osuđenika koji će, kao i njihovi prethodnici, početi sa naizgled sitnim prestupima dok su još mladi i u onoj fazi života i kriminala kada se još uvek mogu vratiti na put reda, lojalnosti, rada i poštenja —

pokolenja koja će i sama jednom postati roditelji i od kojih će onda zavisiti moralni odgoj njihovih potomaka.³⁰

U odbranu ćelijskog sistema, reformatori su navodili da su uzroci kriminaliteta neumerenost i lakomislenost i da su zatvori puni ljudi koji nikada nisu ni o čemu ozbiljno razmišljali. Sada se sve to menja. Sâm u svojoj ćeliji, kriminalac se rve s uspomenu, savest ga muči, javlja se gađenje i razvija se borba između gnusnih navika i proplamsaja njegove uzvišenije prirode (što, nažalost, neke osuđenike odvodi u ludnicu), posle čega često nastupaju samospoznaja, kajanje i promena stava.³¹ Zagovornici ćelijskog sistema su dalje isticali da on automatski deluje pravedno. Kako je govorio Füsslin, zistrašujuće dejstvo se ogleda u činjenici da se ljudi boje samoće u srazmeri sa sopstvenom moralnom iskvarenošću, tako da se najokoreliji kriminalci najviše plaše samice, dok oni koji još nisu tako nisko pali i koji su sposobniji da se poprave na samicu gledaju kao na povlasticu.³²

Za zatvorske upravnike i službenike, ćelijski sistem je imao očiglednih prednosti u pogledu održavanja discipline. Pod starim sistemom, oni su bili suočeni s masama razularenih zatvorenika, koji su bili utoliko spremniji da se pobune protiv zatvorskih vlasti ukoliko su potrebe vremena zahtevale strože postupanje prema njima. Pod novim sistemom je bilo lako upravljati zatvorom, jer se sva sila vlasti, kao i sama arhitektura zatvora, mogla da usredsredi na jednog jedinog zatvorenika.³³ Treba imati na umu i da je ćelijski sistem dopuštao mirniji i objektivniji odnos prema kriminalcima, i to bez slabljenja zatvorske discipline. „Službenici ga vole“, pisao je sredinom veka Hepworth Dixon. „On im ne stvara nepravilike i zato se skoro svi kunu u njega, i ne pokušavajući da shvate njegove složene moralne i mentalne posledice“.³⁴ Evropski istraživači koji su posetili američke zatvore u većini su se izjasnili u prilog filadelfijskom sistemu. Prvi međunarodni kongres o zatvorima, održan u Frankfurtu 1846, glasao je za taj sistem velikom većinom, posle čega ništa više nije moglo da spreči njegovo trijumfalno napredovanje kroz Nemačku, Francusku, Belgiju i Holandiju.³⁵

Tamo gde ćelijski sistem nije bio usvojen — a do toga je obično dolazilo zbog troškova skopčanih sa građevinskim izmenama — pokušavalo se da se njegove prednosti postignu na jeftiniji način. Wagnitz je još ranije predlagao obavezno ćutanje, s tim da se kao nagrada za dobro ponašanje može dodeliti privilegija razgovora.³⁶ Taj predlog je sada primenjen u praksi. Da bi se međusobno izolovali zatvorenici koji su još uvek bili smešteni zajedno, naređivano je apsolutno ćutanje. Osuđenici su morali da ćutke sede ili stoje na svojim mestima u slobodnom vremenu, nedeljom i praznikom.³⁷

Uopšte uzev, na ovaj sistem se gledalo kao na običnu, po mogućstvu privremenu, zamenu za čelijski, jer — kako su to rekli Beaumont i Tocqueville, „onome ko je sâm, ćutanje ne pada teško“.³⁸ U Engleskoj, sukob između čelijskog i tihog sistema završio se (bar u teoriji) jasnom pobjedom onog prvog kada je jedna istražna komisija 1863. došla do zaključka da se „sistem poznat kao čelijski sada mora prihvatiti kao osnov zatvorske discipline, a njegovo dosledno sprovođenje je ključ za efikasnost lokalnih i okružnih zatvora“.³⁹

Rezultati ovog novog metoda nisu ispunili očekivanja. Glavna briga zatvorske uprave je bila kako da zatvorenike izoluje jedne od drugih. „Činilo se sve da razdvajanje bude stvarno i potpuno; šetalo se u odvojenim dvorištima, a zatvorenici su nosili maske da bi se onemogućilo prepoznavanje“.⁴⁰ Sa svoje strane, zatvorenici su, sedeći u svojim samicama, na umu imali samo jedno: kako da uspostave kontakt sa sapatnicima.⁴¹ Pod takvim uslovima, zatvorenički rad morao je da bude nerentabilan, pa je uglavnom ukinut. Kao što smo već napomenuli, u ovoj promeni je određenu ulogu odigrala ideja da kaznu zatvora treba pooštriti. Posle 1848, u Engleskoj svi oblici rada ustupaju pred „ručicom“, jednom vrstom mlina na ručni pogon; proizvodni rad opstaje, bar u nekoj meri, samo u lokalnim zatvorima, i to do centralizacije nadzora nad zatvorima, koja je izvršena 1877. Rad na „ručici“ mogao je da se olakša ili oteža dodavanjem peska ili podešavanjem jednog konopca.⁴² „Ručica“ je imala i merač koji je registrovao koliko je puta okrenuta, što je i bilo njena jedina svrha. Oni koji su se zalagali za upotrebu ove sprave otvoreno su se pozivali na težinu i napadnu surovost takvog rada.⁴³

On je ozbiljno ugrožavao i telesno i duševno zdravlje. Jedan francuski zatvorski lekar je utvrdio da skoro svi zatvorenici gube na težini, iako su se osuđenici inače gojili u zatvorima.⁴⁴ Zbog slabog osvetljenja i nedostatka telesne vežbe, i kod najmlađih zatvorenika je stradao očni vid.⁴⁵ Najpogubnije posledice su bile one koje su pogadale nervni sistem. Koristeći broj samoubistava kao pokazatelj dvo-gube torture — boravka u samici i prinudnog nerada — Webbovi zaključuju da o tome najbolje govore vanredne mere opreza kojima su zatvorski upravnici morali da pribegavaju da bi sprečili pokušaje samoubistva.⁴⁶

Samo malobrojni su se usuđivali da stavljaju primedbe novom sistemu. „Takva apsolutna samoća“, pisali su Beaumont i Tocqueville, „prevazilazi ljudsku snagu; ona uništava prestupnika bez prekida i bez milosti; ona ne popravlja nego ubija“.⁴⁷ Prilikom svoje posete Americi, Dickens je otišao da pogleda zatvore sa čelijskim sistemom:

Ubeden sam da je, po namerama svojih tvoraca, on blag, human i namenjen popravljanju ljudi; ali, verujem da ljudi koji su smislili ovaj sistem zatvorske discipline, kao i ona dobronamerna gospoda koja ga sprovode, ne znaju šta rade. Verujem da je malo ljudi koji su u stanju da pojme muke i agoniju koju ova užasna kazna, kada traje godinama, nanosi tim patnicima; kada sam to pokušao i kada sam razmislio o onome što sam im video ispisano na licima i onome što, siguran sam, osećaju, konačno sam se uverio da se radi o ambisu jezivog trpljenja kakvo niko osim samih patnika ne može da nasluti i kakvo niko nema prava da nanosi drugome. Smatram da je ovo polagano, svakodnevno poigravanje s misterijama ljudske duše nesravnjeno gore nego ijedna telesna muka; zato što njegovi sablasni znaci i belezi nisu vidljivi niti opipljivi kao ožiljci na telu; zato što rane koje nanosi nisu površinske i što ne prouzrokuje krike koje bi ljudsko uvo moglo da čuje; zbog svega ovoga, ja taj sistem žestoko osuđujem kao kažnjavanje u potaji, kojeg dremljivo čovečanstvo nije ni svesno pa ne može da ustane da ga spreči.⁴⁸

Iskustvo je pokazalo da je ćelijski sistem doživeo neuspeh. Metod koji je prilagođen izuzetnim pojedincima, bez obzira da li su kriminalci ili nisu, ne može se primeniti za rehabilitaciju prosečnih i ispodprosečnih tipova. Oduševljenje onovremenih autora mogućnostima koje ćelijski sistem otvara za individualni razvoj ne može da prikrije odsustvo bilo kakvog pokušaja da se izmeni obična sudbina većine kriminalaca. Može biti tačno da je ovaj metod kažnjavanja doneo duhovno spasenje malobrojnima, ali je on za većinu zatvorenika značio samo bolest, ludilo i agoniju, čineći ih još bespomoćnijim. Branioци ćelijskog sistema su držali da je šteta koja se nanosi većini osuđenika neizbežna posledica samog metoda, ali je u stvarnosti ta šteta daleko nadmašala svaku moguću korist. Izdržavanje kazne u samicama, bez ikakvog rada ili sa čisto kaznenim radom, govori o jednom stavu koji, usled postojanja viška stanovništva, odustaje od pokušaja da se dođe do jedne racionalne politike rehabilitacije, a tu činjenicu prikriva jednom moralnom ideologijom.⁴⁹

Napomene

- 1 U Nju Džersiju, na primer, zakon od 1. decembra 1802. je naređivao inspektorima državnih zatvora da se nijedan zatvorenik ne sme otpustiti pre nego što u potpunosti odradi troškove krivičnog postupka i sopstvenog boravka u zatvoru.

- 2 Barnes, *The Repression of Crime* (Njujork 1926), str. 29.
- 3 E. M. Foltin, *Amerikanisches Gefängniswesen* (Rajhenberg 1930), str. 15.
- 4 Füsslin, *Einzelhaft*, str. 345.
- 5 V. primedbe W. Roscoea o teoriji kaznenog prava (1823), navedene u O. F. Lewis, *The Development of American Prisons and Prison Customs 1776—1845* (Albani 1922), str. 41.
- 6 Barnes, *New Jersey*, str. 453.
- 7 F. H. Wines, *Punishment and Reformation* (novo izd., Njujork 1923), str. 150.
- 8 A. F. Lueder, *Über Nationalindustrie und Staatwirtschaft* (Berlin 1800—1802), I, 105, piše da Engleska svojim radnicima isplaćuje niže nadnice nego što to čine mnogo siromašnije Sjedinjene Države.
- 9 Beaumont i Tocqueville, *op. cit.* (francusko izd.), str. 312.
- 10 Adam Smith, *op. cit.*, t. II, str. 775. Lueder, *National-industrie*, I, 105, piše da je potražnja za radnicima bila tolika da je mlada udovica sa četvoro ili petoro dece imala dvostruku prednost, jer je zahvaljujući deci mogla biti sigurna da će naći drugog muža.
- 11 B. W. Bond, *The Civilization of the Old Northwest* (Njujork 1934), str. 506.
- 12 Navedeno prema Beaumont i Tocqueville, *op. cit.*, str. 108.
- 13 *Ibid.*, str. 103.
- 14 *Warum werden so wenig Sträflinge ...*, str. 7. S ovim u vezi vredni citirati J. M. Baernreithera, nemačkog autora s početka dvadesetog veka, čije primedbe u *Jugendfürsorge und Strafrecht in den vereinigten Staaten von Amerika* (Lajpcig 1905), str. 113—14, na najbolji način prikazuju razlike u pristupu američkih i kontinentalnih kriminologa. On piše: „Ne može se osporiti da osuđenici u američkim zatvorima, a naročito u popravnim zatvorima i školama, žive bolje nego što bi živeli u odgovarajućim ustanovama kod nas. Međutim, bilo bi pogrešno pripisivati ovakvo stanje sentimentalnosti Amerikanaca prema prestupnicima, iako ne poričem da su oni, zahvaljujući jednoj optimističkoj crti karaktera, skloniji blagosti, kao ni da su u ovim stvarima žene donekle nametnule svoj uticaj. Ali, život u zatvoru se nikada ne sme prosuđivati izvan poredenja sa stanjem na slobodi. Tako, kada jedan nemački autor, povodom opremanja radionica u popravnom zatvoru u Hantingtonu (Pensilvanija) električnim ventilatorima, nedavno piše da je to dovodenje huĳnanosti do krajnjih granica, on smeće s uma da je svrha tih ventilatora da zatvorenici mogu da rade i po tropskoj vrućini američkog leta, kao i da su takvi ventilatori deo standardne opreme u kancelarijama, radionicama, stanovima itd. u onim američkim državama u kojima vladaju velike vrućine. Što se tiče hrane, ljudi iz onih delova Evrope u kojima su najneophodnije namirnice opterećene brojnim posrednim porezima u obliku carinskih i drugih davanja, i gde zbog toga na odgovarajući način trpi životni standard radničke klase, često zaboravljaju da je u Sjedinjenim Državama, gde takvih poreza nema, ishrana uopšte sasvim drukčija i da tamo meso, povrće, riba i voće čine sastavni deo dijetne mase, da odgovarajuća i zdrava narodna ishrana predstavlja posebnu brigu državne zdravstvene politike, pa da je prema tome prirodno da čovek koji je u zatvoru, ali koji će ipak jednom ponovo steći slobodu i morati da zaraduje sopstvenim trudom, ne može dobiti hranu koja je ispod uobičajenog nivoa.“
- 15 Barnes, *New Jersey*, str. 96.
- 16 Barnes, *Repression*, str. 165.
- 17 *Ibid.*, str. 268—69.
- 18 *Ibid.*, str. 164—65.
- 19 E. von Jagemann, „Vereinigte Staaten von Nordamerika“, u Holtzendorff-Jagemann, *op. cit.*, II, 351.
- 20 Barnes, *Repression*, str. 272—73.
- 21 Beaumont i Tocqueville, *op. cit.*, str. 79, 279 i 281; v. i B. McCalvey, *American Prisons* (Čikago 1936), str. 13; Lewis, *op. cit.*, str. 131.

- 22 V. primedbe u P. Pollitz, *Strafe und Verbrechen: Geschichte und Organization des Gefängniswesens* (Lajpcig 1910), str. 30; up. G. Aschaffenburg, *Crime and its Repression*, prev. A. Albrecht (Boston 1913), str. 284.
- 23 O istoriji američke prakse pomilovanja v. T. Sellin, „Commutation of Sentence“, *Encyclopaedia of the Social Sciences*, IV, 108—9.
- 24 Barnes, *Repression*, str. 273—76. Primeri kampanje industrijskih interesa protiv zatvoreničkog rada mogu se naći u E. H. Sutherland, *Principles of Criminology* (Čikago i Filadelfija 1934), str. 438—42.
- 25 S. i E. T. Glueck, *500 Criminal Careers* (Njujork 1930), str. 20—21.
- 26 Ives, *op. cit.*, str. 380.
- 27 Beaumont i Tocqueville, *op. cit.*, str. 15.
- 28 „Celokupno zatvorsko iskustvo dokazuje da je boravak u samici jedan od najstrožih i najefikasnijih načina kažnjavanja i da on udovoljava najvažnijem zahtevu kriminalne politike utoliko što se doživljava kao prava kazna“, pisao je Pollitz, direktor zatvora u Nemačkoj početkom dvadesetog veka, *op. cit.*, str. 58. V. i Wagnitz, *op. cit.*, I, 190—91.
- 29 Jorns, *op. cit.*, str. 194.
- 30 F. Lieber, *A Popular Essay on Subjects of Penal Law ...* (Filadelfija 1838), str. 7.
- 31 Füsslin, *Einzelhaft*, str. 346—48.
- 32 *Ibid.*, str. 416. Ives, *op. cit.*, str. 185, s pravom primećuje da je čak i John Howard, kome se bez sumnje mogu pripisati mnoge okrutnosti kao i mnoge reforme, imao svu strogost i snagu puritanskog karaktera i da su ga više potresale ekstremne nepravilnosti koje je otkrivao unutar zatvorskih zidina nego stvarna ljudska nesreća koju su one izazivale.
- 33 Wines, *op. cit.*, str. 162. V. i zvanični izveštaj iz 1909. o pruskom popravnom domu u Ravicu, koji pominje da se disciplina može lakše održavati u čelijskom sistemu, i to bez primene dodatnih kazni; navedeno u A. Starke, „Disziplin und Hausstrafen“ u L. Frede i H. Grünhut, *op. cit.*, str. 171n; up. Pollitz, *op. cit.*, str. 60.
- 34 Citirano prema Ives, *op. cit.*, str. 195; up. Mittelstädt, *op. cit.*, str. 12 i 17.
- 35 M. Liepmann, Predgovor njegovom izdanju G. M. Obermaier, *Anleitung zur vollkommenen Besserung der Verbrecher in den Strafanstalten* (Hamburg 1925), str. 7.
- 36 Wagnitz, *op. cit.*, I, 306.
- 37 J. H. Wichern, *Zur Gefängnisreform, Gesammelte Schriften*, IV (Hamburg 1905), 263.
- 38 Beaumont i Tocqueville, *op. cit.*, str. 40.
- 39 Citirano prema Webb, *English Prisons*, str. 131. Delo švedskog princa Oscara, *Des peines et des prisons* (Pariz 1842), utrla je put uvodenju čelijskog sistema u severnoj Evropi. U Belgiji, kao i u drugim evropskim zemljama, čelijski sistem je izglasan u parlamentu, ali je njegovo uvođenje odlagano, iz finansijskih razloga, sve do poslednje trećine veka; v. Bertrand, *op. cit.*, str. 86 i sl.
- 40 Webb, *ibid.*, str. 189, gde navodi Ruggles-Brisea.
- 41 Ives, *op. cit.*, str. 181.
- 42 Michaud, *op. cit.*, str. 7, donosi ovakav sud o mlinu: „Véritable torture qui fait de l'homme le moteur, inutile d'une machine absente, un cheval en ménage sans ménage, système inventé pour concilier les exigences de la répression avec les prétendus interets de l'industrie libre, atrocité sortie d'une grosse betise économique et qui ait des effets aussi déplorables que le système cellulaire le plus rigoureux“ („Istinska tortura, koja čoveka pretvara u motor, nekorištan deo nepostojeće mašine, u konja bespoštedno upregnuta u dolap — to je sistem smišljen da pomiri zahteve za represijom s navodnim interesima slobodne industrije, to je grozota proizašla iz beskrajne ekonomske gluposti, čije su posledice dostojne žaljenja isto kao i posledice najstrožeg čelijskog sistema“).
- 43 Webb, *English Prisons*, str. 151.

- 44 Izveštaj se nalazi u *Application du régime d'emprisonnement individuelle* (Pariz 1888), str. 101. J. Jaeger, *Rechtsbruch und Rechtsausgleich in der Straffjustiz* (Lajpcig 1907), str. 201, navodi izveštaj jednog zatvorskog sveštenika o zagadenom vazduhu u čelijama, gde osuđenici mogu da dođu do svežeg zraka samo ako žrtvuju ionako nedovoljnu količinu toplote. U jednom izveštaju od 29. jula 1850, objavljenom u Jebb, *op. cit.*, str. 22, preporučuje se da grejanje treba svesti na minimum, apsolutno nužan za očuvanje zdravlja.
- 45 Füsslin, *Einzelhaft*, str. 237—38.
- 46 Webb, *English Prisons*, str. 184n.
- 47 Beaumont i Tocqueville, *op. cit.*, str. 40.
- 48 Dickens, *American Notes* (izd. Scribner; Njujork 1926), str. 305—6; up. str. 316—17. Njegov protest je bio jako oružje u rukama protivnika pensilvanijskog sistema i izazvao je vatrenu polemiku; v. J. Adshead, *Prisons and Prisoners* (London 1845), str. 119; Sutherland, *op. cit.*, str. 384.
- 49 V. Mittelstädt, *op. cit.*, str. 30—31, koji delimično priznaje pravo stanje stvari. Da li potpuna izolacija tokom dužeg perioda ima dobre ili loše posledice, kaže on, zavisiće od psihologije lica koje je ostavljeno samo sebi. Onaj čiji duh i um ponesu sa sobom u samicu određenju meru inteligencije, osećanja i etičke kulture, ma kako da su zatrpani i ugušeni porokom i zločinom, imaće sve što mu je potrebno da se pribere, kao i dovoljan razlog da se oda meditaciji. Gde tih osobina nema, međutim, čovek je suočen s jalovom prazninom.